

MAGDALENA PIOTROWSKA*, DANIEL ŻYCHLIŃSKI**,
PIOTR PACHULSKI***

Strefa produkcyjna osiedla ludności kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich na stanowisku 6 w Żurominku, pow. mławski, woj. mazowieckie

Abstract

MAGDALENA PIOTROWSKA, DANIEL ŻYCHLIŃSKI, PIOTR PACHULSKI 2023. Production zone of the Przeworsk culture settlement from the Roman Iron Age at site 6 in Żurominek, Mława District, Mazowieckie Voivodeship

Żurominek 6 is a site that is a production zone of a settlement of the Przeworsk culture. During the research only 2 fragments of pottery were recovered and as many as 262 features were recorded. Among the uncovered sources, hearths (70%) definitely dominate. Unfortunately, it was not possible to determine their function. The hearths, although devoid of dating materials on the basis of formal features per analogiam, were associated with the Roman Iron Age and the Przeworsk culture. The site completes the “list” of known settlements from the Roman Iron Age with separate zones with concentrations of hearths.

Keywords

Mazovia, Roman Iron Age, Przeworsk culture, economic and productive zone of the settlement, hearths

Stanowisko nr 6 w Żurominku (AZP 40-60/37) jest miejscem interesującym ze względu na dysproporcję pomiędzy liczbą rozpoznanych obiektów archeologicznych, które – nie budzi to żadnych wątpliwości – są pozostałościami działalności ludzkiej, a liczbą pozyskanego ruchomego materiału zabytkowego. Zarejestrowano tu jedynie dwa fragmenty ceramiki oraz aż 262 obiekty nieruchome. Wśród obiektów datowanych na podstawie materiału zabytkowego znalazły się tylko dwa łączone z okresem wpływów rzymskich.

Prezentowane stanowisko zostało zbadane w związku z budową drogi ekspresowej S7 na odcinku Mława–Strzegowo w woj. mazowieckim (Ryc. 1). Zleceniodawcą prac ratowniczych była

* Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Ośrodek w Łodzi, ul. Tylna 1, 90-364, Łódź, e-mail: m.piotrowska@iaepan.edu.pl, ORCID: 0000-0002-8774-2052

** APB THOR Sp. z o.o., al. Reymonta 21, 62-200 Gniezno, e-mail: d.zychlinski@apbthor.pl, ORCID: 0000-0003-3827-8166

*** APB THOR Sp. z o.o., al. Reymonta 21, 62-200 Gniezno, e-mail: p.pachulski@apbthor.pl, ORCID: 0009-0008-5763-6962

Ryc. 1

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Lokalizacja stanowiska (źródło: geoportal.gov.pl)

Fig. 1

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Location of site (source: geoportal.gov.pl)

Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Oddział w Olsztynie, a wykonawcą badań firma APB THOR sp. z o.o. z Gniezna. Prace archeologiczne przeprowadzono w 2020 roku i kierował nimi mgr Piotr Pachulski.

Stanowisko zlokalizowano na stoku wklęsłym, o ekspozycji wschodniej, opadającym ku obecnie zabagnionej i zmeliorowanej niecce stanowiącej pozostałość małej doliny (Ryc. 2). Do momentu rozpoczęcia badań ratowniczych obszar stoku był użytkowany rolniczo (Dziób 2020). Zbadano łącznie powierzchnię 39,5 ara, na której wydzielono cztery jamy gospodarcze, 47 jam o nieokreślonej funkcji, 27 dołów posłupowych oraz 184 paleniska (Ryc. 3). W wypełniskach pojedynczej jamy i paleniska zarejestrowano po jednym ułamku ceramiki, które znalazły się w tych obiektach na złożu wtórnym. Obiekty, w których zarejestrowano fragmenty ceramiki, znajdowały się w zachodniej i południowo-zachodniej części zbadanego obszaru.

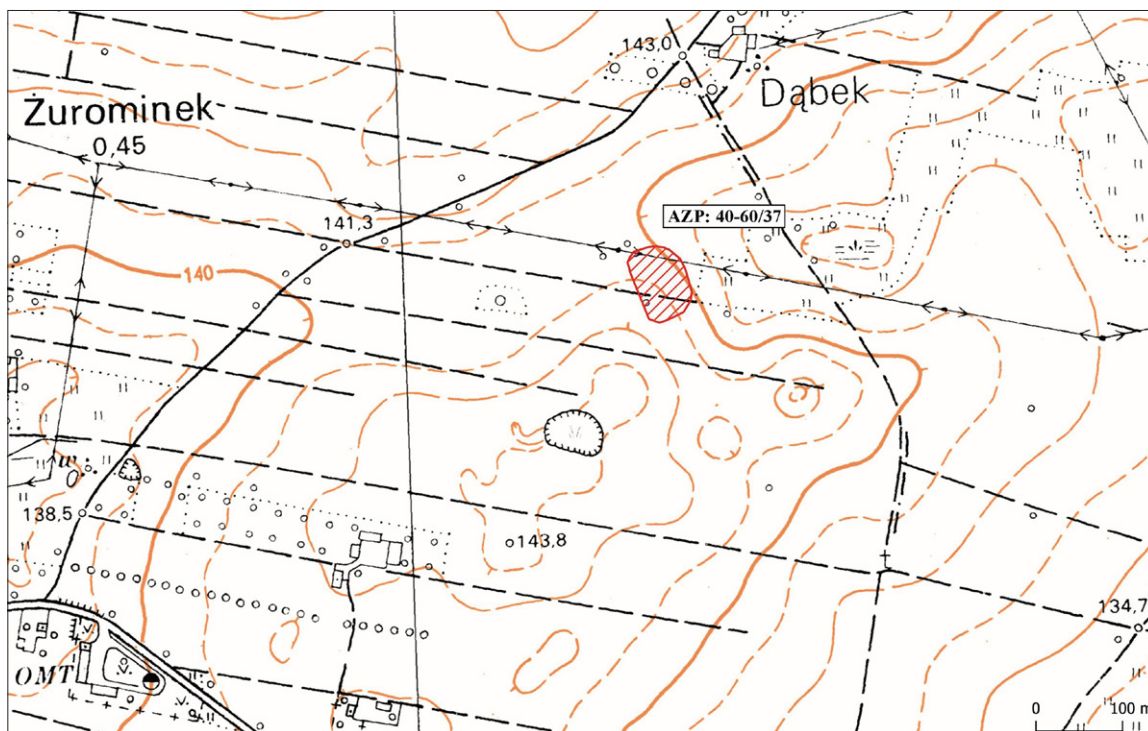
Materiał ceramiczny odkryto w dwóch obiektach zlokalizowanych w strefie produkcyjno-gospodarczej osady. Był to jeden ułamek pochodzący ze środkowej partii naczynia, tj. z brzuśca bądź z dna, i jeden fragment wylewu (Ryc. 4). Zarejestrowaną ceramikę można tylko ogólnie wiązać z kulturą przeworską, bez precyzowania bliższej chronologii.

Analizując pozyskane ułamki, brano pod uwagę cechy, które są podstawą do określania techniki wykonania (por. np. Jurkiewicz, Machajewski 2006, 111, 120; Kot 2016, 169, 170; Rogalski 2018, 67 i tam dalsza literatura). Oba fragmenty są przykładem ręcznie lepionej ceramiki. Pierwszy – pochodzący z jamy gospodarczej (obiekt 11) – charakteryzuje się domieszką w postaci średnio- i drobnoziarnistego tłucznia, jednobarwnym przełamem oraz szorstką powierzchnią zarówno zewnętrzną, jak i wewnętrzną. Drugi to niewielki wylew pozyskany z paleniska (obiekt 59), niepozwalający na rekonstrukcję średnicy naczynia, z domieszką w postaci średnio- i gruboziarnistego tłucznia, o jednobarwnym przełame i także szorstkiej fakturze obu powierzchni. Na podstawie tych cech można jedynie ogólnie łączyć te ułamki z okresem wpływów rzymskich i ludnością kultury przeworskiej.

Ceramikę charakteryzującą się podobną techniką wykonania rejestruje się na osadach kultury przeworskiej (por. Kot 2016, 169, tab. 7), a także na obszarach Mazowsza (zob. Rogalski 2018, 67–68).

Źródła nieruchome rejestrowano w obrębie całego stanowiska. Obiekty wystąpiły tu licznie – zarówno pojedynczo, jak i w skupiskach – i tworzyły związki funkcjonalne. Ich wyraźne zagęszczenie widoczne jest w części centralnej przebadanego obszaru (Ryc. 3).

Dominującą grupą obiektów były paleniska i tym źródłom będzie poświęcone najwięcej uwagi. Ze względu na obecność spalenizny należą one na stanowiskach osadniczych do najlepiej czytelnych

Ryc. 2

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Lokalizacja stanowiska (źródło: GDDKiA; oprac. M. Wołoszyńska-Far)

Fig. 2

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Location of the site (source: General Directorate for National Roads and Motorways; prepared by M. Wołoszyńska-Far)

i niebudzących wątpliwości. Pomimo że są to wyraźnie „widoczne” źródła archeologiczne, charakteryzowały się nieznaczną miąższością – około 80% palenisk było silnie zdegradowanych wskutek intensywnego użytkowania rolniczego tego terenu.

Paleniskiem określono obiekt będący miejscem palenia ognia, posiadający konstrukcję kamienną lub ślady po niej (zob. m.in. Michalski 1983, 178; Muzolf 2002, 171). Pozostałościami po brukach kamiennych w paleniskach były zazwyczaj nieregularnie rozmieszczone kamienie, a ich brak w wielu przypadkach należy tłumaczyć znacznym stopniem zniszczenia.

Na omawianym stanowisku wystąpiły paleniska o kolistych i owalnych kształtach charakteryzujące się obecnością kamieni (Ryc. 5, 6). Odnotowano również obiekty o wspomnianych zarysach w planach, które były niemal lub całkowicie ich pozbawione (Ryc. 7, 8 – obiekt 62). W tej kategorii dominowały jednak takie, które w rzutach poziomych posiadały czworokątne lub zbliżone do czworokątnych kształty. Przyjmuje się, że takie obiekty występują w większości przypadków na osadach z okresu wpływów rzymskich (Machajewski, Pietrzak 2003, 124). Były one rejestrowane głównie w obrębie arów: 33, 43 (Ryc. 9), 35, 45, 53. W ich przypadku często w wypełniskach występowały kamienie (Ryc. 8 – obiekty: 68, 107, 118; Ryc. 10, 11). Wśród palenisk o czworokątnych zarysach znalazły się także takie, które były pozbawione kamieni lub zawierały ich zaledwie kilka (Ryc. 12, 13).

Kształty profili były najczęściej wannowate, misowate i nieckowate (Ryc. 14, 15, 16). Niekiedy w profilu widoczne były przegłębienia. Dominowały wypełniska jednorodne i jednowarstwowe, co świadczy o jednorazowym i dokonanym w krótkim czasie zasypaniu obiektu. Rzadziej wypełniska charakteryzowały się złożonością i były wielowarstwowe, np. trójwarstwowe. Jak już podkreślano wyżej, źródła nieruchome charakteryzowały się znacznym stopniem zniszczenia.

W przypadku grup palenisk nie wiadomo, czy obiekty te funkcjonowały w tym samym czasie. Wydaje się, że jednoczesne użytkowanie mogło być utrudnione ze względu na niewielkie odległości

Ryc. 3
 Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Plan zbiorczy z zaznaczoną funkcjonalnością obiektów (oprac. M. Wołoszyńska-Far)

między nimi. Prawdopodobnie mamy tu do czynienia z tradycją użytkowania danego miejsca w określonym celu. Być może w krótkim czasie po zaprzestaniu korzystania z jednego obiektu konstruowano kolejną nową jamę lub palenisko tuż obok. Trzeba zaznaczyć, że prezentowane źródła zazwyczaj nie zakłócają wzajemnie swojej stratygrafii.

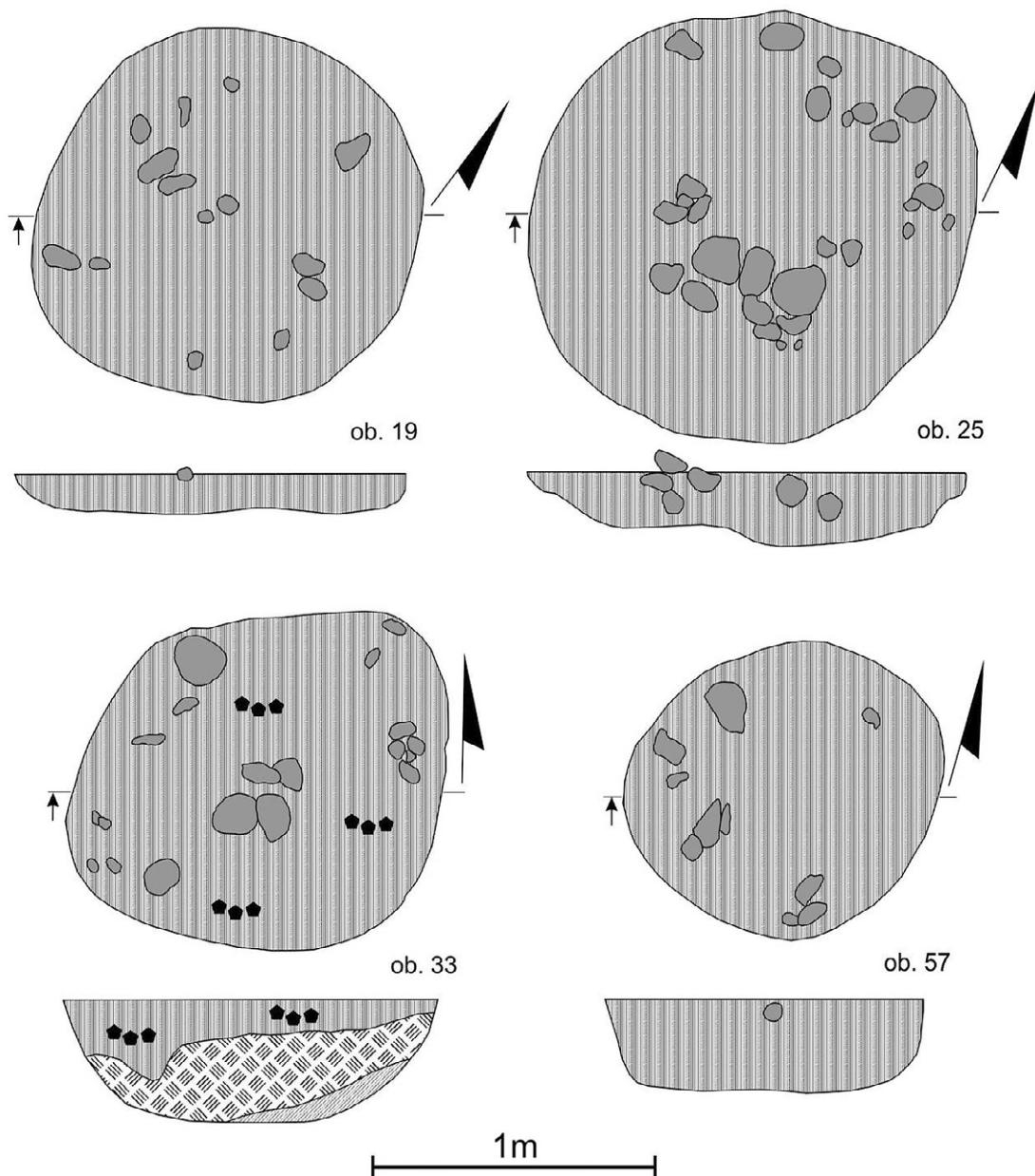
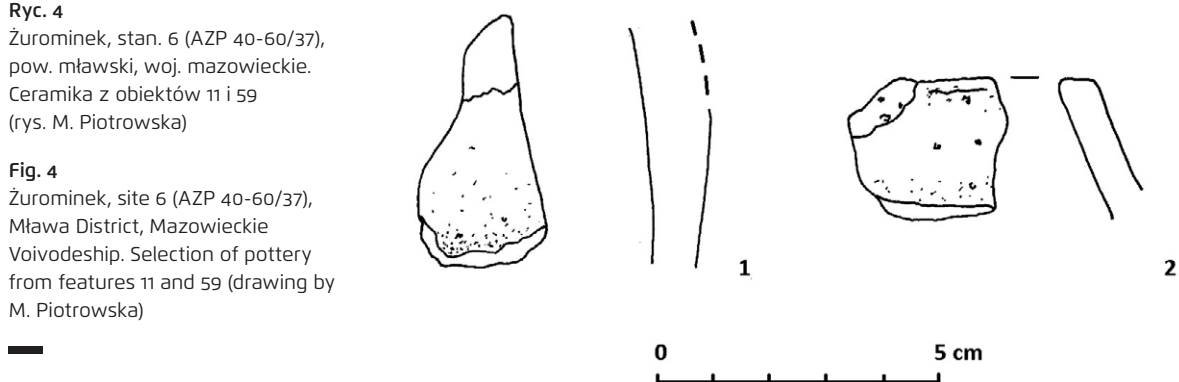
Do najliczniejszej kategorii źródeł nieruchomych obok palenisk należą jamy, których wydzielono 47 na danym stanowisku. W większości przypadków nie udało się określić ich pierwotnego przeznaczenia. Można przypuszczać, że część z nich spełniała pierwotnie funkcje jam zasobowych, spichlerzowych, gospodarczych, jednak stan ich zachowania nie pozwolił na bliższe sprecyzowanie ich przeznaczenia. Omawiane obiekty przeważnie charakteryzowały się nieznaczną miąższością oraz podłużnymi i owalnymi kształtami w rzucie poziomym (Ryc. 17). Wśród profili dominowały te o nieckowatych i misowatych kształtach (Ryc. 18). Wypełniska najczęściej były jednorodne

Ryc. 4

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37),
pow. mławski, woj. mazowieckie.
Ceramika z obiektów 11 i 59
(rys. M. Piotrowska)

Fig. 4

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37),
Mława District, Mazowieckie
Voivodeship. Selection of pottery
from features 11 and 59 (drawing by
M. Piotrowska)

Ryc. 5

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Przykłady palenisk
o owalnym lub kolistym kształcie z konstrukcją kamienną (oprac. M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Fig. 5

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Selection of oval
hearths with stone structure (prepared by M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Ryc. 6

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Palenisko o kolistym zarysie z widocznymi kamieniami – obiekt 105 (fot. A. Jasińska)

Fig. 6

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Oval hearth with stone – feature 105 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 7

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Palenisko o owalnym zarysie bez konstrukcji kamiennej – obiekt 119 (fot. A. Jasińska)

Fig. 7

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Oval hearth without stone structure – feature 119 (photo by A. Jasińska)

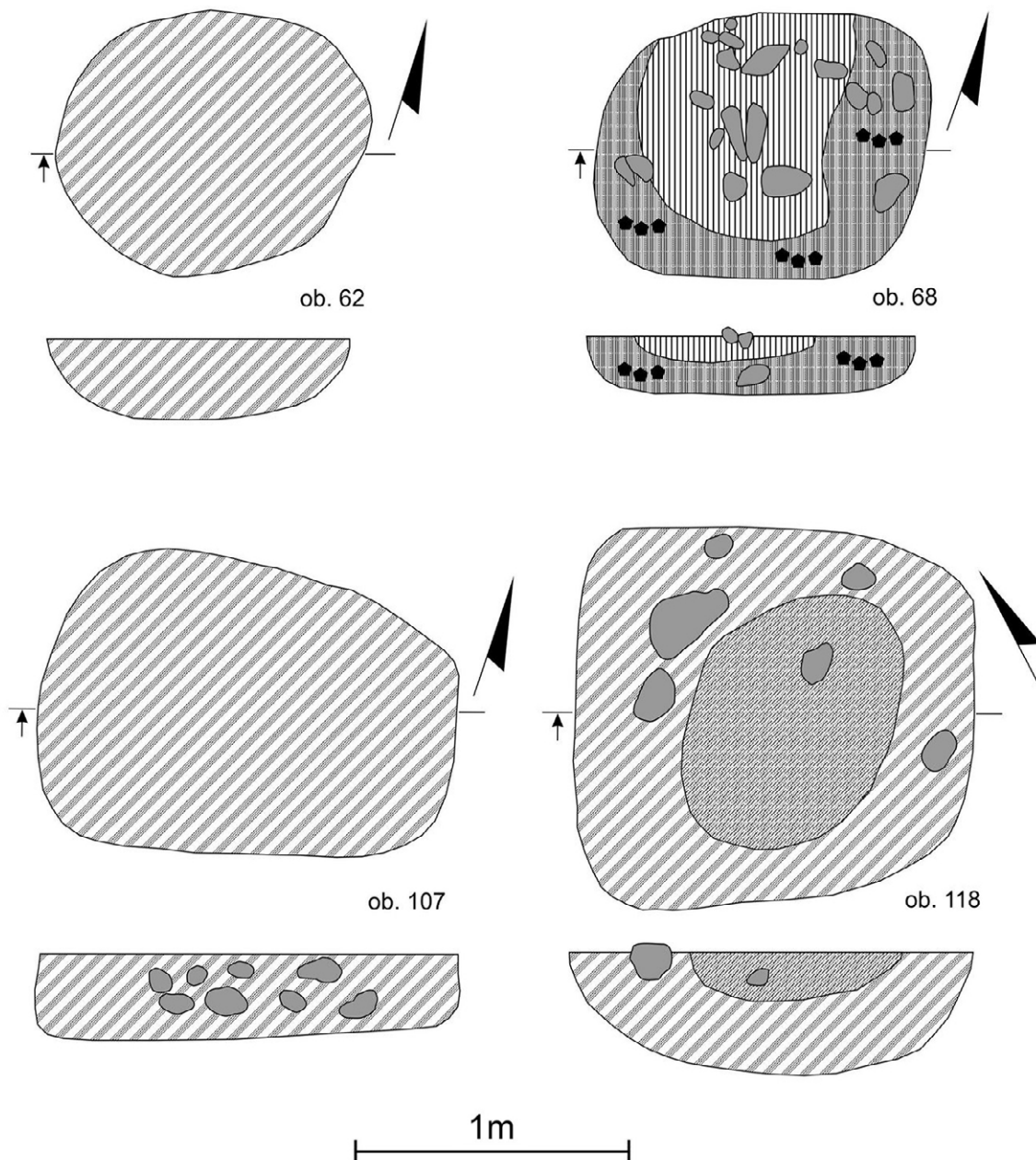
– jednowarstwowe. Warstwę tę stanowiła zbielicowana próchnica. Jamy rejestrowano w południowej części stanowiska, zarówno w pewnej odległości od skupiska palenisk z centralnej strefy badanego obszaru, jak i na obrzeżach wspomnianej koncentracji palenisk.

Wyróżniono także bardzo ogólną kategorię jam gospodarczych. Jest to grupa zawierająca obiekty o bliżej niesprecyzowanym gospodarczym przeznaczeniu, charakteryzująca się większą miąższością w porównaniu z innymi obiektami lub znacznymi rozmiarami. Do jam gospodarczych zaliczono jedynie cztery obiekty: 11 (Ryc. 19), 13 (Ryc. 20), 31 (Ryc. 21) i 84. W jednym przypadku odnotowano wypełnisko dwuwarstwowe, w pozostałych – jednowarstwowe. Średnia głębokość tych obiektów wynosiła około 0,5 m. Jamy, którym przypisano gospodarcze przeznaczenie, wystąpiły poza zwartym skupiskiem palenisk, podobnie jak jamy o niesprecyzowanej funkcji.

Dołki posłupowe to obiekty, których cechą dystynktywną są relatywnie niewielkie rozmiary. Jamy po słupach zróżnicowane były pod względem kształtu rzutu poziomego, pionowego oraz wymiarów (Ryc. 22, 23). Łącznie zarejestrowano 27 dołków posłupowych. Większość stanowiły obiekty o owalnym lub kolistym rzucie poziomym i nieckowatym lub o misowatym profilu. Rzadziej rejestrowano ślady po słupach o prostokątnych zarysach i wannowatych przekrojach. Najczęściej dołki posłupowe posiadały jednowarstwowe wypełniska. Średnia głębokość tych obiektów wynosiła

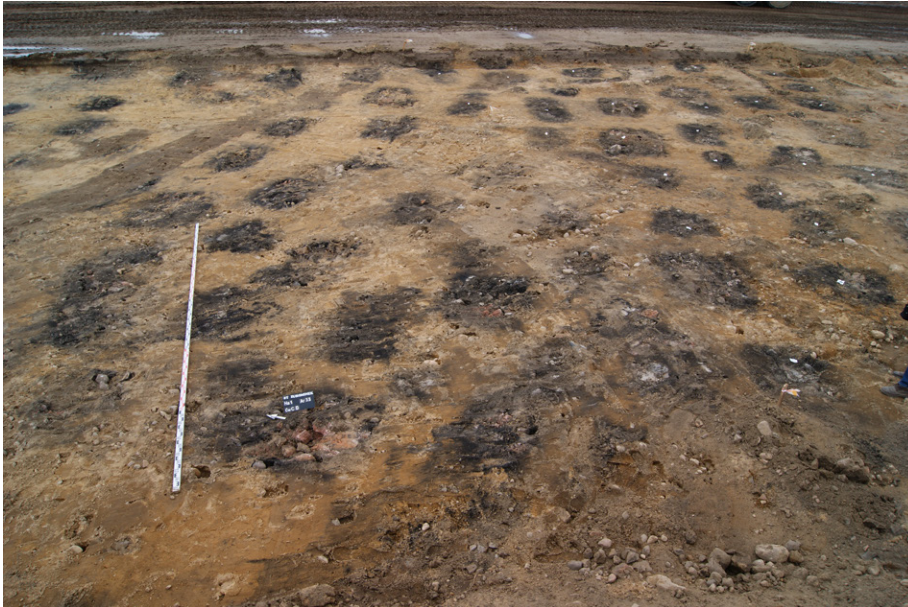
zaledwie 0,15 m, co świadczy o tym, że w większości przypadków zachowały się jedynie ich partie spągowe. Zarejestrowane ślady po słupach prawdopodobnie były związane z konstrukcjami wznoszonymi przez ludność kultury przeworskiej – wskazuje na to ich lokalizacja w sąsiedztwie skupiska palenisk, będącego zapewne strefą gospodarczą osiedla. Najwięcej z nich odkryto we wschodniej części analizowanego obszaru – w obrębie ara 55 (Ryc. 3). Są to prawdopodobnie relikty naziemnej konstrukcji słupowej wzniesionej w sąsiedztwie koncentracji palenisk. Pojedyncze dołki zarejestrowano także poza centralną strefą stanowiska, głównie na jego obrzeżach.

Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że źródła nieruchome – jałowe pod względem materiału zabytkowego – także należałoby łączyć z okresem wpływów rzymskich ze względu na liczne podobieństwa do obiektów skalsyfikowanych kulturowo. Wskazują na to znane z literatury liczne

Ryc. 8
 Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie.
 Przykłady palenisk (oprac. M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Fig. 8
 Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship.
 Selection of hearths (prepared by M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Ryc. 9

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Koncentracja palenisk w obrębie arów 33 i 43 (fot. A. Jasińska)

Fig. 9

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Concentration of hearths within ares no. 33 and 43 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 10

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Czworokątne palenisko z konstrukcją kamienną – obiekt 42 (fot. A. Jasińska)

Fig. 10

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Quadrangular hearth with stone structure – feature 42 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 11

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Palenisko z kamieniami o czworokątnym zarysie – obiekt 95 (fot. A. Jasińska)

Fig. 11

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Quadrangular hearth with stone structure – feature 95 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 12

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Palenisko o czworokątnym zarysie z nieznaczną liczbą kamieni – obiekt 39 (fot. A. Jasińska)

Fig. 12

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Quadrangular hearth with stone structure (small number of stones) – feature 39 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 13

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Palenisko z nieznaczną ilością kamieni o czworokątnym zarysie – obiekt 132 (fot. A. Jasińska)

Fig. 13

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Quadrangular hearth with stone structure (small number of stones) – feature 132 (photo by A. Jasińska)

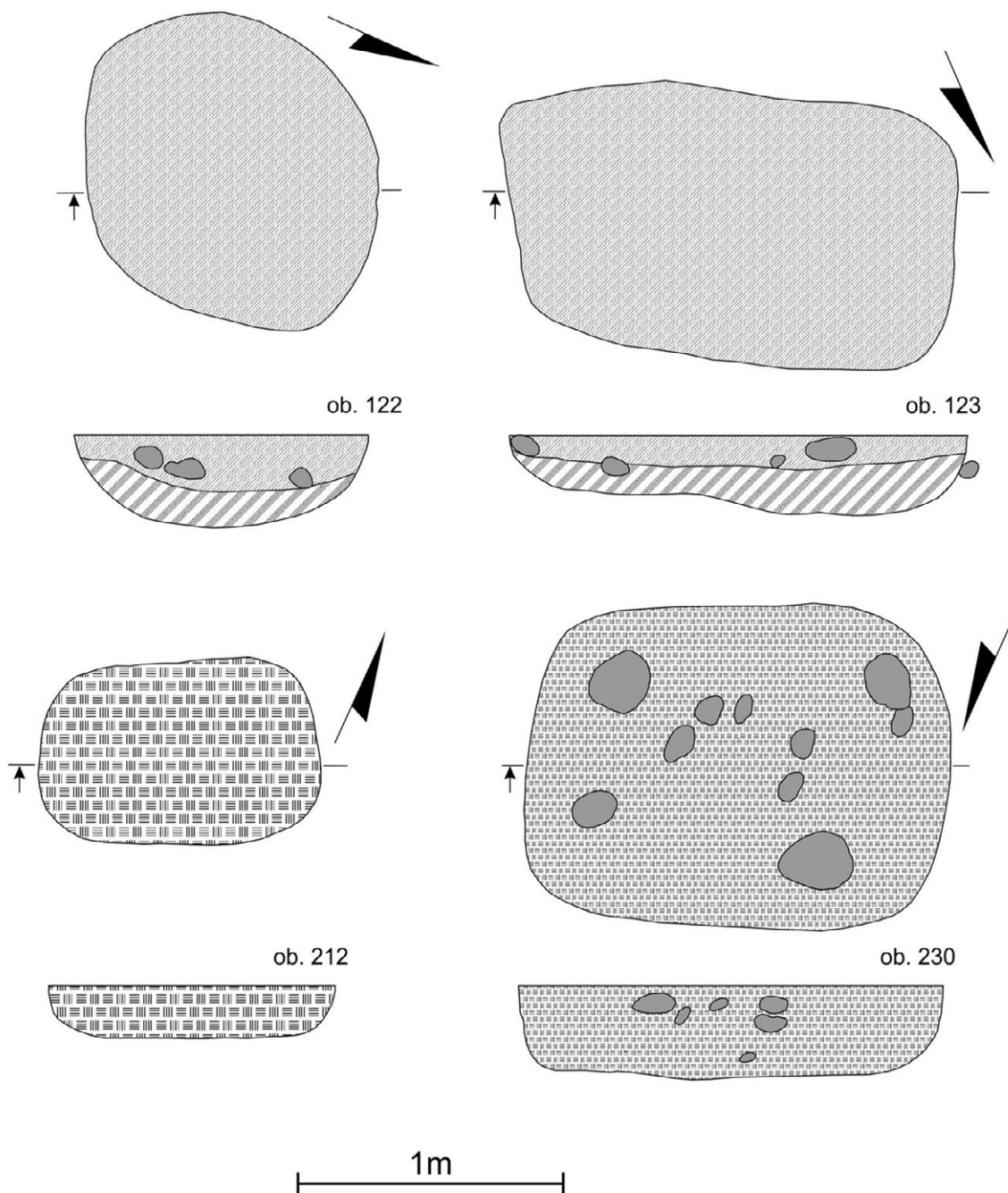
analogie oraz przede wszystkim fakt, że na prezentowanym stanowisku była to jedyna zarejestrowana jednostka kulturowa. Brak ceramiki w tej części osady nie dziwi i nie jest niczym wyjątkowym na stanowiskach ludności kultury przeworskiej. Relikty odsłonięte w Żurominku to strefa osiedla, w której obrębie nie użytkowano pojemników ceramicznych, tak licznie spotykanych w częściach mieszkalnych osad.

Poza zwartą zabudową osad jest na terenie Polski prawdopodobnie kilkadziesiąt stanowisk, na których odkryto paleniska grupujące się w wydzielonych częściach, a ich lista cały czas się powiększa. Ostatnio zagadnienie to zostało szeroko omówione przy okazji odkrycia stanowiska z największą jak do tej pory liczbą palenisk (Muzolf, Muzolf 2011; 2015, 414). Prawie 800 takich obiektów datowanych od młodszego okresu przedrzymskiego do późnego okresu rzymskiego zarejestrowano na osadzie kultury przeworskiej w Bieniędzicach, gm. Wieluń, woj. łódzkie. Z ich wypełnisk pozyskano nieznaczną ilość ceramiki oraz przepalone kości zwierzęce (Muzolf, Muzolf 2011; 2015).

Paleniska na stanowisku w Żurominku różniły się nieznacznie od siebie. Można zaobserwować obiekty o bardziej owalnych lub prostokątnych kształtach oraz paleniska charakteryzujące się obecnością lub brakiem kamieni w wypełniskach. Obiekty te nie tworzyły wyraźnie wydzielających się skupisk w obrębie koncentracji. Ze względu na stan zachowania tych źródeł nie zdecydowano się na

wyróżnienie poszczególnych ich odmian – niejednokrotnie miał na to wpływ podkreślany już zły stan zachowania. W przypadku podobnych obiektów – np. ze stanowiska w Bieniędzicach – podstawą ich podziału był charakter wypełniska oraz głębokość. Podobnie jak na przedmiotowym stanowisku na osadzie w Bieniędzicach nie zarejestrowano wśród wyróżnionych tam odmian obiektów wyraźnie wydzielających się stref ich występowania (Muzolf, Muzolf 2015, 410, 411).

Analogiczne zgrupowania obiektów są rejestrowane stosunkowo często na stanowiskach kultury przeworskiej – towarzyszyły osadom, lecz zlokalizowane były w pewnej odległości od wszelkiego

Ryc. 14

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie.
Przykłady palenisk (oprac. M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Fig. 14

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship.
Selection of hearths (prepared by M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Ryc. 15

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Palenisko o wannowatym profilu – obiekt 161 (fot. A. Jasińska)

Fig. 15

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. A hearth with a tub-shaped profile – feature 161 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 16

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Palenisko o nieckowatym profilu – obiekt 167 (fot. A. Jasińska)

Fig. 16

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Hearth with a concave profile – feature 167 (photo by A. Jasińska)

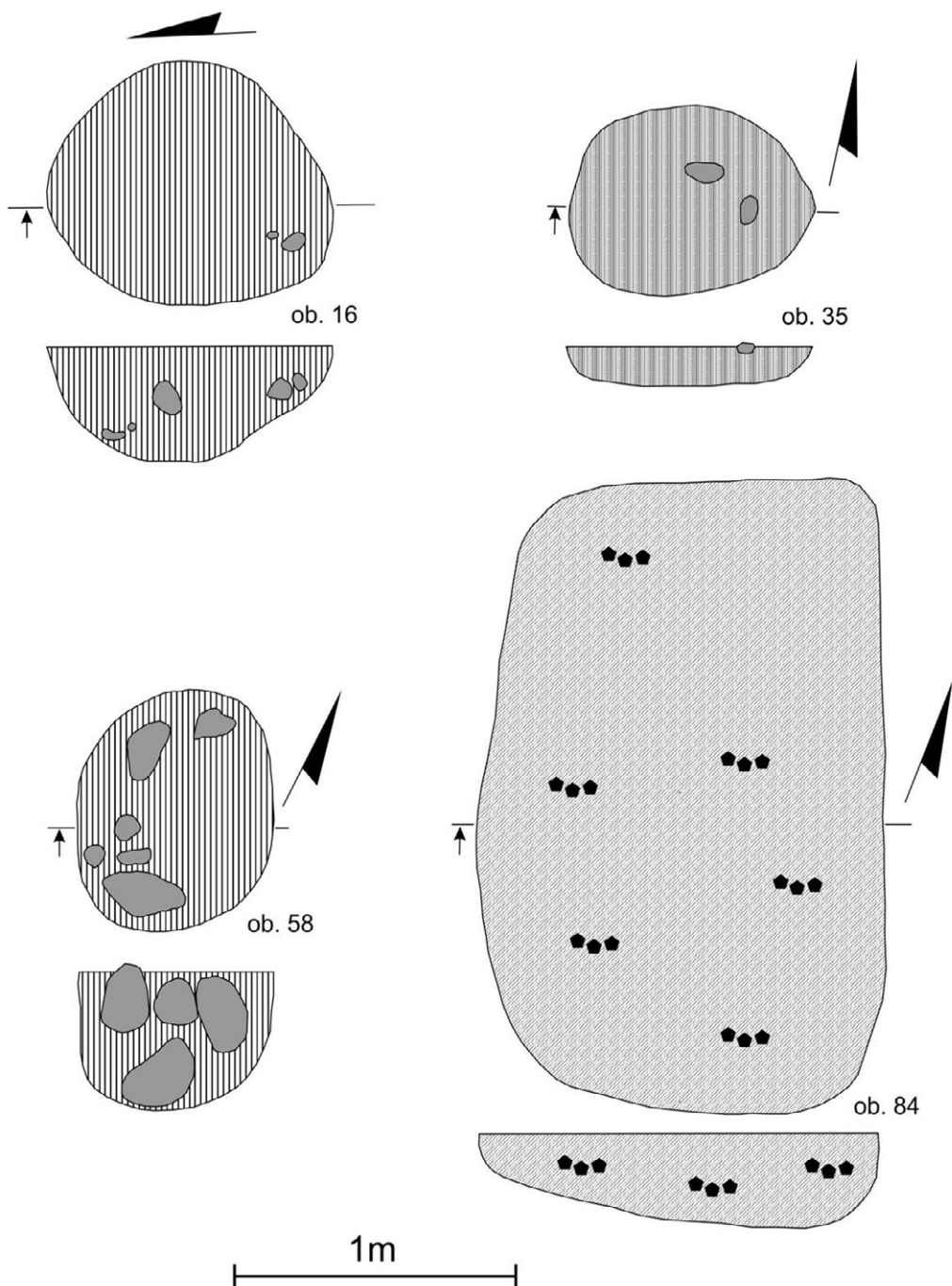

rodzaju zabudowań i bywają interpretowane jako relikty bliżej niedającej się określić działalności gospodarczej i/lub społecznej (Bender, Balke 1964, 89–91; Gorzkowska 2004, 126). Przypisuje się im różne funkcje, takie jak paleniska kuchenne, mielerze, wędzarnie, suszarnie, obiekty związane z metalurgią, do wypału naczyń, produkcji solowarskiej, palenia ognia kultowych czy do kremacji (Muzolf, Muzolf 2015, 414–425). Takie obiekty bywają interpretowane również jako paleniska służące do wstępnego prażenia rudy darniowej (Pawłowski 1979, 198; Tomczak 2002, 73).

W przypadku osad ludności kultury przeworskiej skupiska palenisk są rejestrowane najczęściej w pewnym oddaleniu od części mieszkalnej, co zapewne ma związek z chęcią zabezpieczenia się przed pożarem. Obserwuje się także powiązanie tych stref gospodarczo-produkcyjnych ze zbiornikami wodnymi i ciekami (Muzolf, Muzolf 2015, 426). Podobna lokalizacja opisywanych obiektów jest obserwowana także w Meklemburgii i w Skandynawii jednak na stanowiskach o starszej chronologii (Beilke-Voigt 2011, 90, ryc. 9). Przypomnieć należy, że w pewnej odległości od Żurominka płynie Łydynia, lewy dopływ Wkry, i Dunajczyk, struga będąca prawym dopływem Łydyni.

Z terenów województwa mazowieckiego znane są stanowiska, na których wystąpiły liczne paleniska z okresu wpływów rzymskich. Można tu wymienić Wólkę Domaniowską, gm. Przytyk (Gorzkowska 2004) oraz Kamieńczyk-Błonie, gm. Wyszaków (Prochowicz 2008). Szczególnie drugie

stanowisko z wymienionych zasługuje na uwagę. Odkryto tam 184 paleniska i wielowarstwowe skupisko ceramiki łączone z kulturą wielbarską. Paleniska tworzyły zwarte skupisko – obiekty były zlokalizowane bardzo blisko siebie. W ich wypełniskach zarejestrowano niewielką ilość ceramiki, kości zwierzęcych, a w niektórych miejscach zachowały się zwęglone fragmenty belek, ułożonych równolegle do siebie. Olbrzymią liczbę ułamków naczyń pozyskano ze wspomnianego skupiska ceramiki. Koncentracja palenisk z tego stanowiska interpretowana jest jako wydzielona, produkcyjna strefa osady, w której zajmowano się produkcją ceramiki, a skupisko ułamków naczyń było miejscem „utyliczacji” nieudanych wypałów. Na podstawie charakteru wypełnisk – lokalizacji spalenizny,

Ryc. 17

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie.
Przykłady jam (oprac. M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Fig. 17

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship.
Selection of pits (prepared by M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Ryc. 18

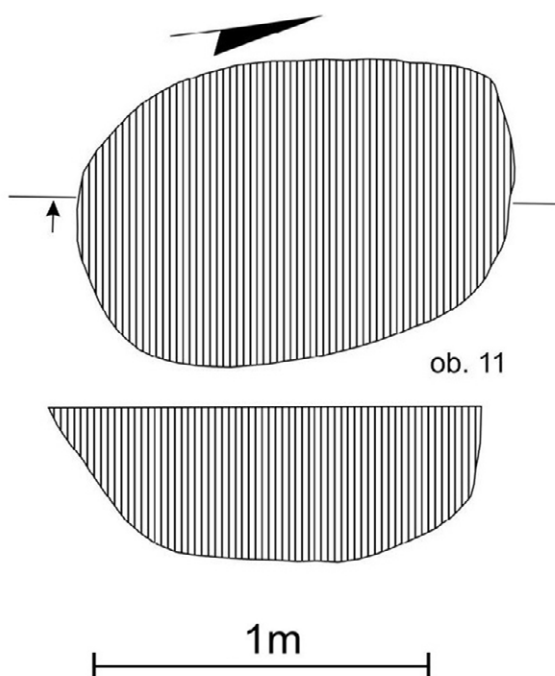
Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Jama o nieckowatym profilu – obiekt 16 (fot. A. Jasińska)

Fig. 18

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Pit with a concave profile – feature 16 (photo by A. Jasińska)

kamieni oraz pozostałości drewna, dokonano rekonstrukcji wyglądu takiego paleniska służącego do wypału naczyń (Prochowicz 2008, 39–42, ryc. 5). W wypełniskach tych obiektów kamienie często rejestrowano nad warstwą spalenizny, będącej zapewne pozostałością po drewnianych belkach. Kamienie mogły być rozmieszczone między warstwami opału. Miało to zapewnić równomierną cyrkulację ciepła w trakcie wypału. Kamienie widoczne w profilach nad warstwą spalenizny odnotowano także na stanowisku w Żurominku. Większość palenisk znanych z Kamieńczyka-Błonia charakteryzowała się czworokątnym zarysem. Część z nich była jednolicie czarna bądź czarna tylko na obrzeżach (Prochowicz 2008, 41). Z podobną sytuacją mamy do czynienia w Żurominku oraz na innych osadach ludności kultury przeworskiej, gdzie rejestrowano czworokątne paleniska z kamieniami i intensywną spalenizną usytuowaną dookoła na ich obrzeżach (zob. m.in. Godłowski 1970, 324). Być może część z tych obiektów służyła również do wypału ceramiki. Jak się wydaje, nie jest to jedyne przeznaczenie czworokątnych palenisk. Należy jednak zaznaczyć, że interpretacja skupisk palenisk jest zagadnieniem trudnym do rozstrzygnięcia i obiekty te mogły w rzeczywistości pełnić różne funkcje.

Ryc. 19

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Jama gospodarcza – obiekt 11 (oprac. M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

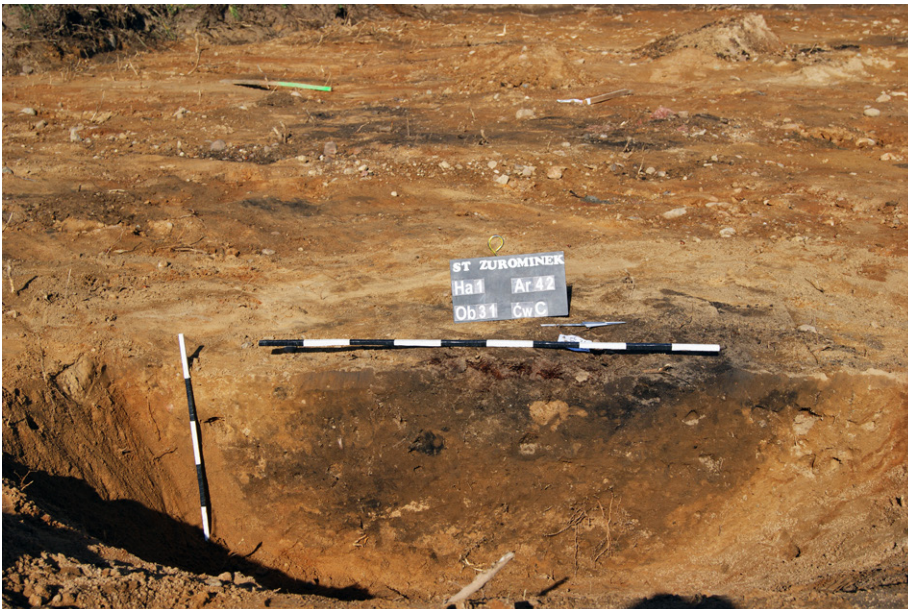
Fig. 19

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Utility pit – feature 11 (prepared by M. Piotrowska, J. Gołębiowska)

Ryc. 20
 Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Jama gospodarcza – obiekt 13 (fot. A. Jasińska)

Fig. 20
 Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Utility pit – feature 13 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 21
 Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Jama gospodarcza – obiekt 31 (fot. A. Jasińska)

Fig. 21
 Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Utility pit – feature 31 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 22
 Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Dołek postłupowy – obiekt 9 (fot. A. Jasińska)

Fig. 22
 Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Posthole – feature 9 (photo by A. Jasińska)

Ryc. 23

Żurominek, stan. 6 (AZP 40-60/37), pow. mławski, woj. mazowieckie. Dółek posłupowy – obiekt 81 (fot. A. Jasińska)

Fig. 23

Żurominek, site 6 (AZP 40-60/37), Mława District, Mazowieckie Voivodeship. Posthole – feature 81 (photo by A. Jasińska)

Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowisku 6 w Żurominku potwierdziły istnienie dużej koncentracji palenisk, którą zarejestrowano już podczas nadzoru archeologicznego. Mimo znikomej liczby źródeł ruchomych odkryte obiekty z dużym prawdopodobieństwem należy łączyć z okresem wpływów rzymskich, na co – oprócz wspomnianych dwóch ułamków ceramiki – wskazują liczne analogie znane z innych stanowisk tego ugrupowania, także z terenów mazowieckich. Pod względem frekwencji Żurominek można zaliczyć do stanowisk kultury przeworskiej charakteryzujących się bardzo dużą liczebnością odnotowanych palenisk (por. Muzolf, Muzolf 2015). Wskazuje to na istnienie osady o znacznych rozmiarach, której centrum wraz ze strefą mieszkalną znajduje się już poza obszarem objętym badaniami. Teren zbadany w trakcie wykopalisk ratowniczych to prawdopodobnie skrajna, produkcyjna część tego osiedla. Peryferyjność analizowanego obszaru widoczna jest także w jego położeniu, czyli w lokalizacji na stoku o wschodniej ekspozycji.

W przypadku Żurominka należy podkreślić kłopot badaczy przy określaniu chronologii obiektów jałowych, czyli bez materiałów zabytkowych. Paleniska – mimo że pozbawione datowników – powiązano *per analogiam* na podstawie cech formalnych z okresem wpływów rzymskich. Pojedyncze ułamki ceramiki zarejestrowane w obiektach także należy łączyć z tym samym okresem, choć warto podkreślić, że prawdopodobnie zostały wtórnie zdeponowane w ich wypełniskach. Na wtórną depozycję wskazuje ich liczba oraz charakter omawianej tu strefy produkcyjnej, która oprócz wspomnianych fragmentów była pozbawiona źródeł ceramicznych. Obecność tych zabytków w paleniskach może być związana z ich przemieszczeniem z innej części osady na skutek procesów stokowych bądź działalności agrotechnicznej.

W związku z przytoczoną wyżej charakterystyką obiektów oraz przykładami z innych osiedli jesteśmy skłonni określić zbadany tu obszar jako strefę produkcyjną, zgodnie z definicją zaproponowaną przez Andrzeja Michałowskiego (2003, 147): „Część produkcyjna [...] to partia osady, w której znajdowały się tak duże skupiska jednorodnych obiektów o charakterze »przemysłowym«, że należy przypuszczać, iż powstające w nich towary przekraczały potrzeby lokalne”. Wydaje się, że właśnie taka „produkcja” miała miejsce w Żurominku, natomiast nie jest w ogóle jasne, na czym polegała i co wytwarzano w tym miejscu.

Stanowisko z Żurominka uzupełnia listę znanych osad z okresu wpływów rzymskich z wydzielonymi strefami z koncentracją palenisk, jednak – pomimo przeprowadzenia wnikliwej analizy wyników jego badań – nie rozwiązuje niestety wątpliwości dotyczących funkcji takich właśnie stref osiedli z okresu wpływów rzymskich, która od lat zastanawia wielu badaczy.

Bibliografia

- Beilke-Voigt I. 2011. Bronzezeitliche Feuerstellen reichm – Kochgruber, Totenfeuer oder Kultplätze? W: A. Michalak, A. Jaszewska (red.), *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony*, VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne. Materiały z konferencji w Garbiczu 5-6 września 2008 r. (= Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 4). Zielona Góra: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział Lubuski, 79–94.
- Bender W., Balke B. 1964. Wyniki badań z okresu rzymskiego w Wólce Łasickiej, pow. Łowicz w 1961 roku. *Archeologia Polski* 9 (1), 72–123.
- Dziób M. 2020. *Sprawozdanie z badań archeologicznych na stanowisku Żurominek stan. 6 (AZP 60-60/37). Budowa drogi ekspresowej S7, odcinek Mława-Strzegowo. Gniezno* (niepublikowana praca w archiwum WUOZ w Warszawie, Delegatura w Ciechanowie).
- Godłowski K. 1970. Budownictwo, rozplanowanie i wielkość osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku. *Wiadomości Archeologiczne* 34 (3–4), 305–331.
- Gorzowska M. 2004. Paleniska odkryte na stanowisku Nr 34 w Wólce Domaniowskiej koło Radomia. Próba określenia funkcji. W: M. Olędzki, J. Skowron (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia-interpretacje-hipotezy*, tom I. Łódź: Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Łódzkiego, 123–146.
- Jurkiewicz B., Machajewski H. 2006. Osadnictwo kultury przeworskiej z przełomu er oraz z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów. W: L. Czerniak, J. Gąssowski (red.), *Osada wielokulturowa w Jankowie gm. Piątek, woj. łódzkie* (= *Via Archaeologica Pultuskiensis* 1). Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 109–218.
- Kot K. 2016. Ceramika z okresu przedrzymskiego, rzymskiego i okresu wędrówek ludów. W: S. Rzepecki (red.), *Wielokulturowy kompleks osadniczy ze stanowiska Kwiatków 11/20, gm. Brudzew. Strefy A1 i A2*. Łódź: Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Fundacja Uniwersytetu Łódzkiego, Łódzka Fundacja Badań Naukowych, 141–274.
- Machajewski H., Pietrzak M. 2003. Osada kultury przeworskiej. W: R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.* tom 3. Poznań: Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 123–138.
- Michalski J. 1983. Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (Ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej). *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 5, 135–196.
- Michałowski A. 2003. *Osady kultury przeworskiej z terenów ziem polskich*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Muzolf B. 2002. Kompleks osadniczy z okresów halsztackiego i lateńskiego. W: R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.*, tom 2. Łódź: Fundacja Badań Archeologicznych im. Profesora Konrada Jażdżewskiego, Fundacja Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 121–384.
- Muzolf B., Muzolf P. 2011. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie – największe „piecowisko” kultury przeworskiej w Polsce. W: A. Jaszewska, A. Michalak (red.), *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony*. VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne: Garbicz, 5-6 czerwca 2008 r. Zielona Góra: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział Lubuski, 257–272.
- Muzolf B., Muzolf P. 2015. Bieniądzice, stan. 5, gm. Wieluń, woj. łódzkie – największe „pole paleniskowe” kultury przeworskiej w Polsce. Zagadnienia funkcji i chronologii. W: L. Tysler, E. Droberjar (red.), *Barbari superiores et inferiores. Archeologia Barbarzyńców 2014. Procesy integracji środkowoeuropejskiego Barbaricum Polska – Czechy – Morawy – Słowacja*. Wieluń: Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Muzeum Ziemi Wieluńskiej w Wieluniu, Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Łodzi, 409–432.

- Pawłowski A. 1979. Piecowisko dymarskie i żelazne. Narzędzia hutnicze z okresu wpływów rzymskich na stan. B w Dobrzenu Małym, gm. Dobrzeń Wielki, woj. Opole. *Sprawozdania Archeologiczne* 3, 193–204.
- Prochowicz R. 2008. „Rzemieślnicza” produkcja ceramiki ręcznie lepionej kultury wielbarskiej w świetle znalezisk z Kamieńczyka-Błonia, pow. wyszkowski. W: A. Błazejewski (red.), *Ceramika warsztatowa w środkowoeuropejskim Barbaricum*. Wrocław: Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 37–46.
- Rogalski B. 2018. Wielokulturowa osada w Litwinkach, stan. III (AZP 32–60/4), gm. Nidzica, pow. nidzicki, woj. warmińsko-mazurskie (badania 2014–2016). *Raport* 13, 39–84.
- Tomczak E. 2002. Starożytne hutnictwo żelaza na Górnym Śląsku. W: S. Orzechowski (red.), *Hutnictwo świętokrzyskie oraz inne centra i ośrodki starożytnej metalurgii żelaza na ziemiach polskich*. Kielce: Świętokrzyskie Stowarzyszenie Dziedzictwa Przemysłowego w Kielcach, 71–82.

Summary

MAGDALENA PIOTROWSKA, DANIEL ŻYCHLIŃSKI, PIOTR PACHULSKI

Production zone of the Przeworsk culture settlement from the Roman Iron Age at site 6 in Żurominek, Mława District, Mazowieckie Voivodeship

Rescue excavations at site 6 in Żurominek (AZP 40-60/37) were carried out in connection with the construction of the S7 expressway on the Mława-Strzegowo section of the Mazowieckie Voivodeship. The commissioner of the rescue work was the General Directorate of National Roads in Olsztyn, and the contractor of the research was APB THOR Sp. z o.o. of Gniezno. The archaeological work was carried out in 2020.

A total of 39.5 acres were investigated, on which 4 utility pits, 47 pits of undetermined function, 27 postholes and 184 hearths were separated. In the fill of one pit and one hearth, single fragments of pottery were registered, which were found in secondary deposits in these features albo hearths. Features in which pottery fragments were registered were located in the western and southwestern parts of the surveyed area.

Ceramic material – two fragments, were discovered in two features located in the production zone of the settlement. A technological analysis of the obtained fragments was carried out, based on which it was concluded that they could only be generally associated with the Przeworsk culture of the Roman Iron Age.

Features were recorded throughout the site and the dominant group were hearths, which varied slightly from one another and did not form clearly distinguishable clusters. Despite the fact that hearths are among the most “visible” archaeological sources, they were characterized by insignificant thickness – about 80% of them were very heavily damaged by intensive agricultural work.

Among the hearths, the predominant were those that had quadrangular and near-quadrangular shapes in sections. It is assumed that objects with such shapes are found mainly in settlements from the Roman Iron Age.

In addition to hearths, pits were also recorded, among which features with an economic function and postholes were distinguished.

Żurominek, in terms of the number of recorded hearths, can be counted among the sites of the Przeworsk culture characterized by their considerable number. This indicates the existence of a substantial settlement, the center of which, along with the residential zone, is already outside the study area. The examined area is probably the extreme – productive and economic part of this settlement. The peripherality of the analyzed area is also evident in its location, i.e. on a slope with eastern exposure.

In the case of the Żurominek site, it is important to emphasize the difficulty of researchers in determining the chronology of features devoid of artifacts. The hearths, on the basis of formal characteristic *per analogiam*, were linked to the Roman Iron Age.

The discussed site completes the “list” of known settlements from the Roman Iron Age with separate zones with a concentration of hearths, but unfortunately, it does not solve the problem of their function, which has puzzled many researchers for years.